

**1994 թ. ՀՈՐԴԱՆԱՆԱԽՍՐԱՅԵԼՅԱՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔԵՄՓԴԵՎԻՂՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ
ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ**

ՍԱՐԳԻՍ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ԱՄՆ–ի հովանու ներքո 1978 թ. Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև կնքված քննիդկիդյան 1979 թ. Եգիպտահիսրայելյան խաղաղության, ապա նաև 1983թ. լիբանանահիսրայելյան խաղաղության համաձայնագրերի (որը չեղյալ հայտարարվեց մեկ տարի անց՝ 1984 թ.) ստորագրման տրամաբանական շարունակությունը դարձավ 1994 թ. Հորդանանի և Իսրայելի միջև կնքված խաղաղության համաձայնագիրը:

1990-ական թթ. սկզբին տարածաշրջանային և միջազգային մի շարք կարևոր զարգացումներ, ինչպես օրինակ՝ Պարսից ծոցի երկրորդ ճգնաժամը, ԽՍՀՄ փլուզումը և հետևաբար տարածաշրջանում վերջինիս դիրքերի թուլացումը հանգեցրին ուժերի նոր վերադասավորման: 1991 թ. ԱՄՆ–ի և ԽՍՀՄ–ի մասնակցությամբ Մադրիդի խաղաղության համաժողովը¹ կարևոր դեր խաղաց հորդանանահիսրայելյան խաղաղության համաձայնագրի կնքման գործում:

Չնայած հորդանանահիսրայելյան գաղտնի շփումների երկարատև պատմությանը՝ երկու երկրների հասարակությունները տեղեկացված չէին դրանց մասին: Հորդանանում հասարակական շրջանակներում, ինչպես և արաբական այլ երկրներում, ամեն կերպ քննադատվում էին Իսրայելն ու նրա քաղաքական ուղեգիծը: Դա էր պատճառը, որ հորդանանյան իշխանություններին նախևառաջ անհրաժեշտ էր համապատասխան ներքին մթնոլորտի ձևավորում՝ Իսրայելի հետ խաղաղության համաձայնագրի կնքման համար²:

1992 թ. սկսած, երբ Հորդանանում թույլատրվեց քաղաքական կուսակցությունների գործունեությունը, երկրում ձևավորվեցին երկու ընդդիմադիր ճամբարներ: Առաջինը գլխավորեց Մուսուլման եղբայրներ կազմակերպության հորդանանյան ճյուղը, որը կազմավորեց Իսլամական գործողության ճակատ

¹ Այս մասին մանրամասն տե՛ս **Նիկոլայ Հովհաննիսյան**, Արաբական երկրների պատմություն, հ. 4, Երևան, 2007, էջ 314–315:

² **Nigel Ashton**. King Hussein of Jordan: Political Life, Yale University Press, New Haven and London, 2008. pp. 285–290.

/ԻԳԾ/ կուսակցությունը, որը դարձավ Հորդանանի քաղաքական դաշտի միակ խոշոր կուսակցությունը: Ինչ վերաբերում է երկրորդ ճամբարին, ապա դրանում միավորվեցին երկրի արհեստակցական միությունները, որոնք, ստանալով արմատական և ձախակողմյան բնույթ, վերածվեցին Հորդանանում հակահարայելյան տրամադրությունների առաջատարի³:

Հորդանանահարայելյան գաղտնի բանակցությունների մասին հասարակության անտեղյակության և երկրում օրինական գործող ընդդիմադիր ուժերի ձևավորման պարագայում, մինչև հորդանանահարայելյան շփումների հրապարակայնացումը, հորդանանյան իշխանություններին անհրաժեշտ էր որոշակի նախապատրաստական քայլեր իրականացնել: 1993 թ. օգոստոսի 17-ին Հուսեյն թագավորի հրամանագրով փոփոխություն կատարվեց ընտրությունների մասին օրենքում: Նախկին «բաց ցուցակ» համակարգը, որից մեծապես օգտվում էր ԻԳԾ-ը, փոխարինվեց «մեկ մարդ մեկ ձայն» համակարգով, որից օգտվելու էին իշխանությունների հենասյուն համարվող ցեղային առաջնորդները⁴: Արդյունքում խորհրդարանական ընտրություններում տեղերի մեծամասնությունը զբաղեցրին ցեղային առաջնորդները: 1994 թ.-ից հորդանանյան իշխանությունները՝ Հուսեյն թագավորի (1952-1999 թթ.) գլխավորությամբ, սկսեցին քարոզարշավ իրականացնել հոգուտ հորդանանահարայելյան խաղաղության համաձայնագրի ստորագրման: Նախ նշվում էր, որ նման համաձայնագրի կնքումը ռազմավարական նշանակություն ուներ Հորդանանի համար, որը Ծոցի 2-րդ ճգնաժամի ընթացքում Իրաքին սատարելու պատճառով հայտնվել էր մեկուսացման մեջ: Լայնորեն քարոզվում էր, որ Իսրայելի հետ խաղաղության համաձայնագրի կնքման արդյունքում Հորդանանին կվերադարձվեն բոլոր գրավված տարածքները, և երկիրը նոր ջրային պաշարներ կստանար Հորդանան գետից և Տիբերիասի (Տիբերիադ, Տիբերյան) լճից⁵: Փաստարկվում էր, որ Իսրայելի հետ խաղաղության համաձայնագրի կնքմանը կարող էին հետևել օտարերկրյա խոշոր ներդրումները երկրի տնտեսության

³ **Դավիթ Վիրաբյան**, Հորդանանահարայելյան հարաբերությունները (1948-1994 թթ.), ատենախոսություն, Երևան, 2002, էջ 130:

⁴ **Paul L. Scham** and **Russel E. Lucas**, “Normalization” and “Anti-Normalisation” in Jordan: The Public Debate, Middle East Review of International Affairs /MERIA/ Journal, Vol. 5, No.3, September 2001, pp. 66-67.

⁵ **Dilip Hiro**, The Essential Middle East, New York, 2003, p. 257.

տարբեր ոլորտներում և ԱՄՆ-ի կողմից հորդանանյան բազմաթիվ պարտքերի մարումը⁶, ինչը մեծապես կնպաստեր երկրի տնտեսական զարգացմանը:

Հորդանանի ընդդիմադիր ուժերը սուր քննադատության էին ենթարկում երկրի իշխանություններին և փաստարկում էին, որ նման համաձայնագրի ստորագրումը կարող էր արգելակել Իսրայելի դեմ համաարաբական գործողությունների համակարգումը: Նրանք պնդում էին, որ համաձայնագիրը խախտում էր ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի թիվ 194, 237, 242 և 338 բանաձևերը և կարող էր հանգեցնել արաբամուսուլմանական աշխարհում Հորդանանի մեկուսացմանը: Ընդդիմադիր ուժերը մեղադրում էին հորդանանյան իշխանություններին պաղեստինցի փախստականների հարցի առկախման մեջ՝ մինչև հետագայում բազմակողմ բանակցությունների իրագործումը⁷: Հակառակ վերոնշյալ մեղադրանքներին՝ հորդանանյան իշխանությունները շարունակեցին խաղաղության համաձայնագրի կնքմանն ուղղված նախապատրաստական աշխատանքները, որոնք մինչ այդ արդեն տեղի ունեցած հորդանանախորայեյան գաղտնի շփումների և բանակցությունների տրամաբանական շարունակությունն էին:

Փաստենք, որ դեռևս 1988 թ. Հորդանանն արդեն իսկ խզել էր իր բոլոր տեսակի հարաբերություններն Արևմտյան ափի հետ, այդպիսով՝ 1. հակադրվելով իսրայելյան այն հայտարարություններին, որ Պաղեստինը Հորդանան է, և 2. ձերբազատվել էր այդ տարածքների նկատմամբ պատասխանատվությունից: Նշենք նաև, որ 1991 թ.՝ Մադրիդի համաժողովից հետո, 1993 թ. սեպտեմբերի 13-ին ստորագրվեց պաղեստինախորայեյան սկզբունքների Օսլոյի հռչակագիրը⁸, որից հետո՝ սեպտեմբերի 14-ին, մշակվեց հորդանանախորայեյան համատեղ օրակարգ, և դրանով իսկ հորդանանյան պատվիրակությունը բաժանվեց պաղեստինյան պատվիրակությունից: Իսրայելի ԱԳ նախարար Շիմոն Պերեսը պաղեստինախորայեյան սկզբունքների հռչակագրի ստորագրման կապակցությամբ նշել էր, որ Իսրայելը ողջունում էր այն փաստը, որ համաձայնագրի հիմքի վրա «հորդանանա-պաղեստինախորայեյան եռյակը հետագայում կարող էր վերածվել քաղաքական եռյակի և տնտե-

⁶ Նույն տեղում:

⁷ Nigel Ashton. նշվ. աշխ., էջ 294:

⁸ Այս մասին մանրամասն տե՛ս Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements, Ministry of Foreign Affairs, State of Israel, Jerusalem, September, 1993.

սական բարօրության եռանկյունու»⁹: 1993 թ. սեպտեմբերի 13-ին Վաշինգտոնում ստորագրվեց ժամանակավոր ինքնակառավարման համաձայնությունների շուրջ պաղեստինաիսրայելյան սկզբունքների արձանագրությունը:

1993 թ. հոկտեմբերի 1-ին Հորդանանի թագաժառանգ Հուսեյն թագավորի եղբայր Ալ-Հասանը Վաշինգտոնում հանդիպեց Իսրայելի ԱԳ նախարար Շիմոն Պերեսին, ինչը հորդանանաիսրայելյան պաշտոնական առաջին հանդիպումն էր: 1994 թ. հորդանանաիսրայելյան սահմանում՝ Վադի Արաբայում, սկսվեցին հորդանանաիսրայելյան երկկողմ բանակցությունները: 1994 թ. հուլիսի 20-ին կայացավ իսրայելյան բարձրաստիճան պատվիրակության առաջին այցը Հորդանան: Իսրայելի արտաքին գործերի նախարար Շիմոն Պերեսը ժամանեց Հորդանան՝ մասնակցելու եռակողմ խաղաղ բանակցություններին: Դրանից 5 օր անց՝ հուլիսի 25-ին, Վաշինգտոնում տեղի ունեցավ պաշտոնական առաջին հանդիպումը Հորդանանի թագավոր Հուսեյնի և Իսրայելի վարչապետ Իցհակ Ռաբինի միջև: Արդյունքում կողմերը ստորագրեցին Վաշինգտոնի հռչակագիրը¹⁰: Սրանով վերջ դրվեց Հորդանանի և Իսրայելի միջև 46 տարի շարունակվող պատերազմական վիճակին¹¹: Իսկ հաջորդ օրը Հորդանանի և Իսրայելի ղեկավարները ելույթ ունեցան ԱՄՆ Կոնգրեսում¹²:

Վաշինգտոնյան համաձայնագրով Հորդանանի թագավորը, Իսրայելի վարչապետը և միևնույն ժամանակ պաշտպանության նախարար Իցհակ Ռաբինն իրենց աջակցությունը հայտնեցին 1993 թ. սեպտեմբերի 14-ին Վաշինգտոնում կնքված հորդանանաիսրայելյան համատեղ օրակարգի 5 հիմնարար սկզբունքներին՝ ուղղված արաբական երկրների և պաղեստինցիների ու Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատմանը¹³: Երկկողմ հարաբերություններից բացի, այդ սկզբունքներն առնչվում էին նաև Երուսաղեմի մուսուլմանական սրբավայրերում Հորդանանի հատուկ դերակատարությանը, ինչի

⁹ Remarks by Foreign Minister Shimon Peres on the Occasion of the Signing of the Israeli – Palestinian Declaration of Principles, Washington, 13 September, 1993.

¹⁰ The Washington Declaration, Israel-Jordan, the United States, July 25th, 1994, State of Israel, Ministry of Foreign Affairs, Jerusalem.

¹¹ **Хамзин К.З.**, Пять лет мира: иордано-израильские отношения в 1994-1999 гг., տե՛ս Ближний Восток и современность, вып. 9, ИИИиБВ, М., 2000, сс. 255–256, <http://book.iimes.su/?p=970>

¹² Address by Prime Minister Yitzhak Rabin to a Joint Session of the United States Congress on the Occasion of the Rabin-Husseini Meeting, Jerusalem, July 1994.

¹³ **Նիկոլայ Հովհաննիսյան**, նշվ. աշխ., էջ 316:

առնչությամբ երկու կողմերը պայմանավորվել էին համագործակցել երեք մոնոթեիստական կրոնների միջև վստահության հարաբերությունների հաստատման գործում:

Օգոստոսի 8-ին Իսրայելի վարչապետ Իցհակ Ռաբինը, Հորդանանի թագաժառանգ Ալ-Հասանը և ԱՄՆ պետքարտուղար Ուորեն Քրիստոֆերը մասնակցեցին Աքաբայից հյուսիս գտնվող առաջին հորդանանախարայեյան սահմանային անցման պաշտոնական բացման արարողությանը, որին հետևեցին եռակողմ բանակցությունները Հուսեյն թագավորի՝ Աքաբայի պալատում¹⁴: Սա Իսրայելի վարչապետի առաջին այցն էր Հորդանան:

1994 թ. հոկտեմբերի 26-ին Վադի Արաբայում Հուսեյն թագավորի, Իցհակ Ռաբինի, ԱՄՆ նախագահ Բիլ Բլինթոնի, Իսրայելի նախագահ Էզեր Վեյցմանի և այլ բազմաթիվ պաշտոնյաների մասնակցությամբ տեղի ունեցավ հորդանանախարայեյան խաղաղության համաձայնագրի ստորագրումը¹⁵: Դրան հետևեց 15 համաձայնագրերի կնքում, որոնցում հստակեցվում էին մի շարք դրույթներ. ավարտվում էր երկու երկրների միջև պատերազմական դրությունը, որոնվում էին լիակատար խաղաղությանը միտված ուղիներ՝ հիմնված ՄԱԿ-ի 242-րդ և 338-րդ բանաձևերի վրա, Իսրայելը ճանաչում էր Հաշիմյան Թագավորության հատուկ դերը Երուսաղեմի մուսուլմանական սրբատեղիների նկատմամբ և այլն¹⁶:

Խաղաղության համաձայնագիրը ստորագրվեց ՄԱԿ ԱԽ 242-րդ և 338-րդ բանաձևերում ամփոփված «հող՝ խաղաղության դիմաց» սկզբունքի հիման վրա: Համաձայնագրով ապահովվեց Իսրայելի կողմից գրավված հորդանանյան տարածքների վերադարձը Հորդանանին: Համաձայնագրով ամրագրվեց նաև, որ Հորդանանը կստանար իր ջրաբաժինը Յարմուկ և Հորդանան գետերից: Մեծ կարևորություն տալով անվտանգությանը՝ յուրաքանչյուր կողմ պարտավորվեց լուծել տարաձայնությունները խաղաղ ճանապարհով¹⁷:

¹⁴ Nigel Ashton. նշվ. աշխ., էջ 301:

¹⁵ Հորդանանախարայեյան խաղաղության համաձայնագրի տեքստը տե՛ս <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>

¹⁶ **Лукоянов А.К., Тронов А.М.** Израиль и Иордания: испытание временем, <http://www.iimes.ru/?p=4837>, 15 августа, 2006.

¹⁷ Հորդանանախարայեյան խաղաղության համաձայնագրի տեքստը տե՛ս <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>

1994 թ. հորդանանահարայեյլան խաղաղության համաձայնագրի կետերը և հավելվածները ներառում էին երկու երկրների միջև հարաբերությունների այնպիսի ոլորտներ, ինչպիսիք էին՝ առևտրական, գիտական, մշակութային, հեռահաղորդակցական՝ կապի և փոխադրումների, նավագնացության, զբոսաշրջության, բնապահպանության, էներգետիկայի և գյուղատնտեսության: Համաձայնագրով նաև նախատեսվում էր Հորդանանի դաշտավայրի և Աքաբա-էյլաթ շրջանի զարգացման համատեղ ծրագրի մշակում:

Համաձայնագրի կարևորագույն կետերից մեկը թերևս վերաբերում էր Իսրայելի կողմից Հորդանանի գրավված տարածքներին: 1968-70 թթ. ընկած ժամանակահատվածում Իսրայելը Մեռյալ ծովից դեպի հարավ գտնվող Վադի Արաբայում գրավել էր 344 կմ², իսկ Բակուրայի շրջանի հյուսիսում՝ 820 կմ² հորդանանյան տարածքներ: 1994 թ. համաձայնագրով այս տարածքները վերադարձվում էին Հորդանանին: Սակայն շուրջ երկու տասնամյակ տնօրինելով այդ տարածքները՝ Իսրայելյան կողմն օգտագործել էր դրանք գյուղատնտեսական նպատակներով: Հորդանանը, որպես բարի կամքի դրսևորում, համաձայնեց, որպեսզի Իսրայելցի ֆերմերներն օգտագործեն այս տարածքները ևս 25 տարի ժամանակով¹⁸: Համաձայնագրի այս կետը Հորդանանի ընդդիմադիր ուժերի կողմից ենթարկվեց խիստ քննադատության և գնահատվեց որպես Հորդանանի քաղաքական ազատությունների ոտնահարում¹⁹:

Համաձայնագրի հաջորդ կարևորագույն դրույթը վերաբերում էր անվտանգության հարցերին: Հորդանանը և Իսրայելը պարտավորվեցին անվտանգության հարցերին առնչվող իրենց հարաբերությունները կառուցել փոխադարձ վստահության, համագործակցության և շահերի պաշտպանության հիման վրա՝ նպաստելով տարածաշրջանում խաղաղության հաստատմանը: Համաձայնագրում անվտանգությանն առնչվող կետերից թերևս կարևորագույնն Իսրայելի կողմից Հորդանանի Հաշիմյան Թագավորությունն անկախ և իրավական պետություն ճանաչելու փաստն էր²⁰: Փաստորեն հստակ սահմաններ դնելով Հորդանանի արևմտյան մասի համար՝ համաձայնագիրը

¹⁸ Նույն տեղում:

¹⁹ **Хамзин К.З.**, Плоды двух лет мира (к иордано-израильским отношениям), տե՛ս Сборник "Ближний Восток и современность", выпуск 3, ИИИиБВ, М., 1997, сс. 234-235, <http://book.iimes.su/?p=262>

²⁰ **Мустафа Навайсех**, Процесс мирного урегулирования иордано-израильского конфликта, տե՛ս Сборник: "Ближний Восток и современность", выпуск 5, М.ИИИиБВ, М., 1998, сс. 183-184, <http://book.iimes.su/?p=444>.

մեկընդմիշտ վերջ էր դնում սիոնիստական ծայրահեղական այն տեսակետին, որ Հորդանանը Պաղեստին է և այլընտրանքային հայրենիք պաղեստինցի արաբների համար:

Համաձայնագրի հավելված 2-րդը նախատեսում էր նաև Հորդանանի ջրային պաշարների ավելացում տարեկան 215 մլն մ³-ով: Համեմատության համար նշենք, որ մինչև 1994 թ. խաղաղության համաձայնագրի կնքումը այս քանակը կազմում էր Հորդանանի ջրային պաշարների մոտ 30%-ը: 1995 թ. նոյեմբերի 10-ից նախատեսվեց Հորդանան և Յարմուկ գետերից տարեկան ևս 50 մլն մ³ ջրի սպառում Հորդանանի կողմից: Համաձայնագրով նախատեսվում էր, որ երկու կողմերն իրավունք էին ստանում օգտագործելու ջրային պաշարները հավասարության սկզբունքով: Սակայն հողված 6-ում նշված էր, որ երկու կողմերն էլ գիտակցում էին, որ իրենց ջրային պաշարները չէին բավարարում իրենց կարիքները, և այդ պատճառով կողմերը հավելյալ ջրային աղբյուրներ էին հայթայթելու այլ մեթոդներով՝ աղազտման համատեղ կայաններ, Կարմիր ծով - Մեռյալ ծով ջրանցք, այլ տարածաշրջանային և միջազգային ծրագրեր²¹:

Համաձայնագրի հավելված 4-ը նախատեսում էր, որ Հորդանանը և Իսրայելը սերտորեն պետք է համագործակցեին բնապահպանության ոլորտում: Մասնավորապես շեշտվել էին Աքաբա-Էյլաթ շրջանի ծովեզրի, Ռիֆտ դաշտավայրի, որը ներառում է Հորդանան գետը, Մեռյալ ծովի և Վադի Արաբա շրջանի պահպանության կարևորությունը²²:

1994 թ. խաղաղության համաձայնագրով Հորդանանը և Իսրայելը պարտավորվեցին վերացնել երկու կողմերի միջև բնականոն տնտեսական հարաբերությունների զարգացումը խոչընդոտող բոլոր սահմանափակումները: Համաձայնագրով նախատեսվեց ազատ առևտրի, ներդրումների, բանկային համակարգին, արդյունաբերական համագործակցությանը և աշխատավորական ուժերին առնչվող երկկողմ համաձայնագրերի ստորագրում: 1996 թ. հուլիսին Հորդանանի և Իսրայելի միջև կնքվեց առևտրատնտեսական համաձայնագիր, որը մեծապես խթանեց երկու երկրների միջև ապրանքափոխանակումը:

²¹ Հորդանանախարայեյլան խաղաղության համաձայնագրի տեքստը տե՛ս <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>

²² **Դավիթ Վիրաբյան**, Հորդանանախարայեյլան հարաբերությունները (1948-1994 թթ.), էջ 135:

Ինչ վերաբերում է պաղեստինցի փախստականներին, ապա համաձայնագրով սահմանվեց, որ երկու կողմերը փախստականների խնդիրը պետք է լուծեին միջազգային ատյաններում՝ միջազգային իրավունքի համաձայն: Իսկ տեղահանված անձանց առնչությամբ Հորդանանը և Իսրայելը պարտավորվեցին անդրադառնալ այդ հարցին Եգիպտոսի և պաղեստինցիների հետ քառակողմ հանձնաժողովում²³, որը մեծ դժգոհություն առաջացրեց Հորդանանի ընդդիմադիր շրջանակներում: Այս քայլը որակվեց որպես պաղեստինցի փախստականներին հայրենիք վերադառնալու հնարավորությունից զրկելու փորձ:

Ինչ վերաբերում է Երուսաղեմի խնդրին, ապա հորդանանախորայելյան խաղաղության համաձայնագրի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը սահմանում էր, որ «Իսրայելը ճանաչում է Հորդանանի Հաշիմյան Թագավորության ներկայիս հատուկ դերը Երուսաղեմի մուսուլմանական սրբավայրերի նկատմամբ, և երբ տեղի կունենան դրա մշտական կարգավիճակի շուրջ բանակցությունները, Իսրայելը մեծ ուշադրություն կդարձնի այդ սրբավայրում Հորդանանի պատմական դերին»²⁴: Համաձայնագրի այս դրույթը խստորեն քննադատեց ՊԱԿ-ի ղեկավար Յասեր Արաֆաթը, ով գտնում էր, որ այն Իսրայելին մանկրելու մեծ հնարավորություններ էր ընձեռում²⁵: Այս հանգամանքը ստիպեց հորդանանյան իշխանություններին հանդես գալ պարզաբանող մի շարք հայտարարություններով: Հուսելն թագավորն ու թագաժառանգ Ալ-Հասանն այս կապակցությամբ նշեցին, որ հորդանանյան իշխանությունները հետագայում փոխանցելու էին Երուսաղեմի սրբավայրերի պահպանությունը պաղեստինյան կողմին, սակայն միայն այն ժամանակ, երբ տեղի կունենար պաղեստինախորայելյան համաձայնագրի ստորագրումը՝ գրավյալ արևելյան արաբական Երուսաղեմի և Հին քաղաքի վերաբերյալ, իսկ մինչ այդ Հորդանանի կողմից իրականացվող սրբավայրերի պահպանությունը սրբազան պարտականություն էր, որը ժամանակավորապես վստահված էր Հաշիմյան ընտանիքին²⁶:

Փաստենք, որ մինչև 1994 թ. Հորդանանը և Իսրայելը չունեին սահմանային անցակետ: Անցակետ էին համարվում Հորդանանը գրավյալ Արևմտյան ափի հետ կապող Հուսելն թագավորի և Մուհամմադ արքայազնի կամուրջ-

²³ Paul L. Scham and Russel E. Lucas, նշվ. աշխ., էջ 68:

²⁴ Dilip Hiro, նշվ. աշխ., էջ 257:

²⁵ Paul L. Scham and Russel E. Lucas, նշվ. աշխ., էջ 69:

²⁶ Նույն տեղում:

ները: Ինչպես արդեն նշել ենք, 1994 թ. հուլիսի 25-ին, մինչև խաղաղության համաձայնագրի ստորագրումը, տեղի ունեցավ առաջին սահմանային անցման պաշտոնական բացման արարողությունը, իսկ խաղաղության համաձայնագրի կնքումից հետո բացվեց նաև երկրորդ սահմանային անցումը՝ Շեյխ Հուսեյնի կամուրջը, որը անցնում էր Հորդանան գետի վրայով: Այն Իրբիդ քաղաքը կապում էր Վադի Ալ-Ուրդուն շրջանի հետ:

Փաստորեն 1994 թ. հորդանանախորայեյլան խաղաղության համաձայնագրի ստորագրումը հորդանանյան կողմի համար դարձավ 1988 թ. Արևմտյան ափի հետ բոլոր տեսակի հարաբերությունների խզման տրամաբանական շարունակությունը: Իսրայելի հետ խաղաղության համաձայնագրի ստորագրումը Հորդանանին հնարավորություն տվեց վերջնականապես ձերբազատվելու «պաղեստինցիների այլընտրանքային հայրենիք» լինելու պիտակից: Բացի այդ, ակնհայտ էր համաձայնագրի կնքմանը հետևած ֆինանսական աջակցությունը, երբ ԱՄՆ-ը չեղյալ համարեց 6 մլրդ դոլարի հասնող հորդանանյան պարտքերը: Իրենց լուծումը գտան երկու երկրների միջև առկա ջրային հարցերը, Հորդանանը ելք ստացավ դեպի Իսրայելի միջերկրածովյան նավահանգիստները, իսկ Նեգեի անապատով նաև ճանապարհ ունեցավ դեպի Եգիպտոս:

Հետաքրքրական է հորդանանախորայեյլան համաձայնագրի ստորագրման վերաբերյալ պրոֆեսոր Ե. Պիրլինի տեսակետը: «Հուսեյն թագավորի գաղտնի հանդիպումներն իսրայելյան գործիչների հետ չպետք է գնահատել սոսկ որպես Իսրայելի հետ ամեն գնով համաձայնության հասնելու մշտական ձգտում: Պարզապես թագավորը փորձել է շփման եզրեր գտնել տարածաշրջանում համընդհանուր խաղաղության և անվտանգության ապահովման բանաձևը մշակելու հարցում», – գրում է Ե. Պիրլինը²⁷:

Փաստենք, որ 1994 թ. հորդանանախորայեյլան խաղաղության համաձայնագրի ստորագրմամբ և արաբախորայեյլան հակամարտությունից դուրս գալով՝ Հուսեյն թագավորը ոչ միայն քաղաքական և տնտեսական զգալի ձեռքբերումներ ապահովեց Հորդանանի համար, այլև պատմական և քաղաքական մեծ նշանակություն ունեցող քայլ կատարեց, ինչը միտված էր տարածաշրջանում համընդհանուր խաղաղության և անվտանգության հաստատմանը, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքում միջպետական հարաբերությունների նոր որակի զարգացմանը:

²⁷ Пырлин Е. Ближневосточный лабиринт, М., 1996, стр. 28-29.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Նիկոլայ Հովհաննիսյան**, Արաբական երկրների պատմություն, հ. 4, Երևան, 2007:
2. Nigel Ashton, King Hussein of Jordan: Political Life, Yale University Press, New Haven and London, 2008.
3. **Դավիթ Վիրաբյան**, Հորդանանախորայեյան հարաբերությունները (1948-1994 թթ.), ատենախոսություն, Երևան, 2002, էջ 130:
4. **Paul L. Scham** and **Russel E. Lucas**, “Normalization” and “Anti-Normalisation” in Jordan: The Public Debate, Middle East Review of International Affairs /MERIA/ Journal, Vol. 5, No.3, September 2001.
5. **Dilip Hiro**, The Essential Middle East, New York, 2003.
6. Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements, Ministry of Foreign Affairs, State of Israel, Jerusalem, September, 1993.
7. Remarks by Foreign Minister Shimon Peres on the Occasion of the Signing of the Israeli – Palestinian Declaration of Principles, Washington, 13 September, 1993.
8. The Washington Declaration, Israel-Jordan, the United States, July 25th, 1994, State of Israel, Ministry of Foreign Affairs, Jerusalem.
9. **К.З. Хамзин**, Пять лет мира: иордано-израильские отношения в 1994-1999 гг., տե՛ս Ближний Восток и современность, вып. 9, ИИИиБВ, М., 2000, сс. 255–256, <http://book.iimes.su/?p=970>
10. Address by Prime Minister Yitzhak Rabin to a Joint Session of the United States Congress on the Occasion of the Rabin-Hussein Meeting, Jerusalem, July 1994.
11. <http://www.kinghussein.gov.jo/peacetreaty.html>
12. **А.К. Лукоянов, А.М. Тронов**, Израиль и Иордания: испытание временем, <http://www.iimes.ru/?p=4837>, 15 августа, 2006.
13. **К.З. Хамзин**, Плоды двух лет мира (к иордано-израильским отношениям), տե՛ս Сборник "Ближний Восток и современность", выпуск 3, ИИИиБВ, М., 1997, сс. 234–235, <http://book.iimes.su/?p=262>
14. **Мустафа Навайсех**, Процесс мирного урегулирования иордано-израильского конфликта, տե՛ս Сборник: “Ближний Восток и современность”, выпуск 5, М.ИИИиБВ, М., 1998, сс. 183–184, <http://book.iimes.su/?p=444>
15. **Е. Пырлин**, Ближневосточный лабиринт, М., 1996, стр. 28-29.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1990-ական թթ. սկզբին տարածաշրջանային և միջազգային մի շարք կարևոր զարգացումներ, ինչպես օրինակ՝ Պարսից ծոցի երկրորդ ճգնաժամը, ԽՍՀՄ փլուզումը և հետևաբար տարածաշրջանում վերջինիս դիրքերի թուլացումը հանգեցրին ուժերի նոր վերադասավորման: 1991 թ. ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի մասնակցությամբ Մադրիդի խաղաղության համաժողովը կարևոր դեր խաղաց հորդանանախորայեյան խաղաղության համաձայնագրի կնքման գործում:

1994 թ. հոկտեմբերի 26-ին Հորդանանի և Իսրայելի միջև խաղաղության համաձայնագրի ստորագրմամբ և Հորդանանի՝ արաբախորայեյլան հակամարտությունից դուրսբերմամբ Հուսեյն թագավորը ոչ միայն քաղաքական և տնտեսական զգալի ձեռքբերումներ ապահովեց Հորդանանի համար, այլև պատմական և քաղաքական մեծ նշանակություն ունեցող քաղկատարեց, ինչը միտված էր տարածաշրջանում համընդհանուր խաղաղության և անվտանգության հաստատմանը, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքում միջպետական հարաբերությունների նոր որակի զարգացմանը:

Քանախի բաներ - Հորդանան, Իսրայել, Պաղեստին, պաղեստինախորայեյլական, հակամարտություն, փախստականներ, բանակցություն, համաձայնագիր, խաղաղություն:

ИОРДАНО-ИЗРАИЛЬСКИЙ МИРНЫЙ ДОГОВОР 1994 ГОДА КАК ПРОДОЛЖЕНИЕ КЭМП-ДЭВИДСКОГО ПРОЦЕССА

САРКИС КАЗАРЯН

Ряд важных региональных и международных событий в начале 1990-х годов, в частности, второй кризис Персидского залива, распад СССР и, следовательно, ослабление его позиций в регионе привел к новой перестановке сил. Мадридская мирная конференция с участием США и СССР (1991г.) сыграла важную роль в вопросе подписания израильско-иорданского мирного договора. Подписанием мирного договора между Иорданией и Израилем 26 октября 1994г. и выводом Иордании из арабо-израильского конфликта король Хусейн не только обеспечил значительные политические и экономические достижения для Иордании, но и сделал важный исторический и политический шаг, направленный на утверждение всеобщего мира и безопасности в регионе, а также развитие нового качественно новых межгосударственных отношений на Ближнем Востоке.

Ключевые слова - Иордания, Израиль, Палестина, палестино-израильский, конфликт, беженцы, переговоры, договор, мир.

JORDAN-ISRAELI PEACE TREATY — THE CONTINUATION OF CAMP DAVID'S PEACE PROCESS

SARGIS GHAZARYAN

At the beginning of the 1990s certain regional and international developments such as Gulf Crisis II, the collapse of USSR, which led to the weakening of Russia's stance in the region redefined the balance of power. The US and the RF co-sponsored the Madrid Peace Conference in October, 1991 played an important role in the accomplishment of the Jordan-Israel Peace Treaty.

Israel and Jordan signed a peace treaty on 26 October 1994.

King Hussein by signing this peace treaty and withdrawing from the Arab-Israel conflict not only promoted economic growth to Jordan but also brought about political recognition. This was a great historic event aiming at enhancing security, stability and peace in the region, as well as advocating new kind of relationships among the Middle East countries.

Key words - Jordan, Israel, Palestine, Palestinian-Israeli, conflict, refugees, negotiation, treaty, peace.